

การศึกษากรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคม ในประเทศไทย

A Conceptual Study of Social Enterprise Development in Thailand

ดร.ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ¹

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและปัจจัยที่ทำให้การพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมประสบความสำเร็จในต่างประเทศ ตลอดจนสำรวจความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญและ/หรือผู้มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ และแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ในประเทศที่พัฒนาแล้วหลายแห่งได้มีการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมจนประสบความสำเร็จ จากการมีบทบาทอย่างแข็งขันจากการสนับสนุนและผลักดันของภาครัฐ โดยเฉพาะการพัฒนาหน่วยงานเฉพาะสำหรับดูแลวิสาหกิจเพื่อสังคม การกำหนดกลยุทธ์ระยะยาวของภาครัฐ การออกกฎหมายเฉพาะ การพัฒนาวัฒนธรรม การสร้างองค์กรตัวกลางเพื่อบ่มเพาะวิสาหกิจเพื่อสังคม การจัดกองทุน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายของวิสาหกิจเพื่อสังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศ ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเทศไทยพบว่า การดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมโดยภาคธุรกิจสามารถส่งผลให้เกิดภาพลักษณ์ขององค์กรที่ดีขึ้น การร่วมมือกันในกิจกรรมเพื่อสังคมขององค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน จะเกิดผลกระทบเชิงบวกมากกว่าได้ดีกว่า เนื่องจากสามารถลดความสิ้นเปลืองและความซ้ำซ้อนได้โดยใช้ความต้องการของชุมชนเป็นหลักและต้องทำแบบบูรณาการ นอกจากนี้แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย ควรมีการพัฒนาแหล่งเงินทุนทั้งตลาดเงินและตลาดทุนของวิสาหกิจเพื่อสังคม โดยเฉพาะวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ตั้งขึ้นโดยผู้ประกอบการใหม่ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศไทย ทั้งนี้ ภาครัฐควรเป็นผู้ริเริ่มโดยทำกิจกรรมเพื่อสังคมต้นแบบเพื่อให้องค์กรต่างๆ ได้นำไปประยุกต์ใช้ กำหนดมาตรการส่งเสริมการลงทุน เช่น การให้สิทธิประโยชน์ด้านภาษี ตลอดจนการออกกฎหมายเฉพาะเพื่อให้มีการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในไทยมีการขยายตัวและสามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: วิสาหกิจเพื่อสังคม, การพัฒนา, ประเทศไทย

Abstract

The objectives of this research are to study concepts, and core factors behind the success of social enterprise (SE) around the world as well as to explore views from experts and experienced persons involving in the development of social enterprise in Thailand. Information gained from the study can be used to develop a preliminary and conceptual model to enhance the capacity of Thailand's SE. In this study, the primary and secondary data were collected using qualitative research method. The finding shows that some of SE has taken a good step in short time in many countries and that their governments have been a major supporter to their success. The fundamental tool that many nations recognize is to define a definition of Social Enterprise along with creation of SE supporting agencies. In order to foster Thailand's SE, the government should be focusing on creation of master plan, specific SE law, intermediary agencies and funds to specifically promote SE, as well as an expansion of research

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิทยาลัยบัณฑิตศึกษาด้านการจัดการ (MBA) มหาวิทยาลัยขอนแก่น

for innovation development and building SE network at domestic and international levels. The results from the interview reveal that SE is also proved to reflect a more positive image of many companies. The cooperative efforts between public and private sectors to deliver social responsibility relevant activities have led to a greater outcome compared to individual efforts. In addition, Thailand should be able to develop its money and capital market specifically for SE as these businesses would usher in a future development and security of economy in Thailand. Moreover, Thai government should play an active role to initiate a model social activity for companies and create a measure to promote more investment e.g. tax privilege, and particular law for SE sustainable development.

Keywords: Social enterprise, Development, Thailand

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การดำเนินการขององค์กรภาคเอกชนเพื่อเพิ่มความรับผิดชอบต่อสังคมมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และมีรูปแบบที่แข็งแกร่งขึ้น อันแสดงถึงเจตนาของผู้ประกอบการและองค์กรที่จะเข้ามาช่วยในการพัฒนาชุมชน สังคม ควบคู่ไปกับการประกอบธุรกิจ การดำเนินการในลักษณะดังกล่าว เริ่มด้วยกิจกรรมซึ่งอาจเรียกว่าเป็น “ความรับผิดชอบต่อสังคม หรือ Corporate Social Responsibility (CSR)” แล้วพัฒนาต่อมาเป็น “การเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสังคม (Corporate Social Engagement)” ซึ่งทั้ง 2 ประการยังคงเป็นกิจกรรมหรือโครงการเพื่อสังคมขององค์กรหรือธุรกิจที่ดำเนินการเพื่อแสวงหาผลกำไรเป็นหลัก ปัจจุบันได้มีพัฒนาการของการดำเนินการเพื่อพัฒนาสังคมอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเรียกว่า “วิสาหกิจเพื่อสังคม หรือ Social Enterprise (SE)” ซึ่งตัวองค์กรหรือธุรกิจนั้นๆ ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องหรือผูกพันกับสินค้าและ/หรือบริการที่ช่วยแก้ปัญหาหรือพัฒนาสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก อีกทั้งไม่มีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรสูงสุด แต่ก็คงดำเนินการตามหลักธุรกิจเพื่อให้กิจการเติบโต มีผลตอบแทนระยะหนึ่ง เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยยังมีจุดยืนของความรับผิดชอบต่อสังคมหรือการพัฒนาสังคมควบคู่ไปด้วย ดังนั้น ผลสัมฤทธิ์ของ “วิสาหกิจเพื่อสังคม” จึงประกอบด้วยทั้ง “ความสำเร็จของการประกอบธุรกิจ” และ “ผลกระทบทางสังคม” ควบคู่กันไป

แนวคิดของวิสาหกิจเพื่อสังคมดังกล่าว ได้กำเนิดและพัฒนาขึ้นในประเทศต่างๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะ

ประเทศยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษที่ 1990s (Defourny & Kim, 2011) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือช่วยลดปัญหาทางสังคม ชุมชน โดยช่วยลดช่องว่างระหว่างกลุ่มคนทำให้เกิดความเป็นธรรมมากขึ้น และช่วยลดปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้อย่างมีเหตุผลและยั่งยืน โดยเป็นกิจการที่มีรูปแบบการดำเนินธุรกิจที่มีเป้าหมายเพื่อการแก้ไขปัญหา รวมถึงพัฒนาชุมชนสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นหลักไม่ใช่ธุรกิจที่มีเป้าหมายหลักเพียงแต่ทำกำไรสูงสุดให้แก่เจ้าของหรือผู้มีส่วนได้เสียเท่านั้น โดยผ่านกลไกการทำธุรกิจอย่างมีประสิทธิภาพ มีการวางแผนธุรกิจและการดำเนินการเพื่อการอยู่รอด และพัฒนาธุรกิจให้อยู่ได้อย่างมั่นคง มีฐานะการเงินที่เข้มแข็งเพื่อนำกำไรไปสู่การแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความสมดุลในทั้ง 3 ด้าน ตามหลัก “Triple Bottom Line” (Elkington, 1997) กล่าวคือ ประการแรกมุ่งให้เกิดผลตอบแทนทางสังคมหรือคนในชุมชน เช่น สร้างความเข้มแข็งของชุมชน ท้องถิ่น พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน เกิดการจ้างงานในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ชุมชนมีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประการที่สองเกิดผลตอบแทนทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น มีการอนุรักษ์ ดูแลรักษา พื้นฟูสิ่งแวดล้อม ลดการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและโลกน้อยที่สุด และประการสุดท้ายคือต้องมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจหรือผลกำไรของกิจการ เพื่อความอยู่รอดของกิจการ และเพื่อก่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนทั้ง 3 ด้านต่อไป

วิสาหกิจเพื่อสังคมในต่างประเทศมีการดำเนินการอย่างแพร่หลายและเป็นจำนวนมาก เกิดผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง และก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตัวอย่างเช่น ในสหราชอาณาจักร (อังกฤษ) มีจำนวนวิสาหกิจเพื่อสังคมมากถึง 70,000 กว่าแห่ง ก่อให้เกิดรายได้รวมกว่า 18.5 พันล้านปอนด์ต่อปีผู้ผลิตผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ของประเทศ มีจำนวนผู้ร่วมทำงานกับวิสาหกิจเพื่อสังคมทั่วประเทศถึงเกือบ 1 ล้านคนซึ่งเป็นการช่วยเหลือคนที่ด้อยโอกาสให้ได้มีงานทำ (Social Enterprise UK, 2013) ในประเทศบังกลาเทศมีการก่อตั้งธนาคารเพื่อคนจนแห่งแรก ทำให้คนจนได้รับโอกาสในการกู้เงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อนำไปใช้ประกอบธุรกิจเพื่อให้มีรายได้และพ้นจากความยากจนและเลี้ยงตัวเองได้อย่างยั่งยืน (Shams, 2009) วิสาหกิจเพื่อสังคมที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศจึงมักมีโครงสร้างที่ชัดเจน มีการดำเนินการที่เข้มแข็ง ได้รับการสนับสนุนตั้งแต่ระดับนโยบายทางด้านธุรกิจที่มีความต่อเนื่อง การพัฒนาบุคลากร การรับรู้ทางสังคมและวัฒนธรรม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วยเหลือด้านแหล่งทุนที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนวิสาหกิจเพื่อสังคม ทำให้สามารถเริ่มต้นกิจการได้อย่างสะดวก และสามารถดำเนินกิจการได้อย่างยั่งยืน ผลการสำรวจการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศที่ประสบความสำเร็จนั้นพบว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถเป็นปัจจัยหลักในการกู้ฐานะทางเศรษฐกิจ และกู้คืนสภาพความเป็นอยู่ของสังคมได้เป็นอย่างดี

ประเทศไทยมีองค์กรที่มีลักษณะเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมอยู่บ้างแต่ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากนัก ส่วนมากอยู่ในรูปแบบของสหกรณ์ หรือการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มีการกระจายตัวอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาค มีลักษณะการดำเนินกิจการเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจภายในท้องถิ่น หรือกลุ่มสหกรณ์ที่ทำการเกษตรแบบพอเพียง ทั้งนี้จะมีการแบ่งผลกำไรคืนสู่สมาชิกและชุมชนอย่างเป็นธรรมเน้นความซื่อสัตย์และการแบ่งปันรวมทั้งผู้ด้อยโอกาสในชุมชนสังคมได้รับประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ส่งผลให้ชุมชนและสังคมรอบๆ ดีขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถสร้างผลลัพธ์ทางสังคมได้ในวงกว้าง เนื่องจากกิจการส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก เป็นธุรกิจที่อยู่ในระยะเริ่มต้น ยังต้องการสนับสนุนและการพัฒนาโลกในการขับเคลื่อนกิจการให้มีความเข้มแข็งในการดำเนิน

กิจการ แนวทางในการบริหารจัดการและการรับมือกับปัญหาหรืออุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้น และมีความจำเป็นที่ต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐเป็นอย่างมาก ตลอดจนการสนับสนุนให้เกิดการลงทุนในวิสาหกิจเพื่อสังคมให้เพิ่มมากขึ้น

เนื่องจากรูปแบบวิสาหกิจเพื่อสังคมในไทยยังเป็นรูปแบบที่ค่อนข้างใหม่ จึงทำให้การดำเนินวิสาหกิจเพื่อสังคมยังไม่มีชัดเจนมากนัก อีกทั้งยังขาดความเข้าใจและความร่วมมือจากหลายภาคส่วน การดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จนั้นจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการทัศนคติและวิธีคิดแบบใหม่ รวมทั้งต้องอาศัยความร่วมมือและการขับเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างพร้อมเพรียงกันในทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีวิสัยทัศน์ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศจากภาครัฐ เพื่อให้การแก้ไขปัญหาสังคมที่มีอยู่และที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตสามารถมีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในขณะที่จากประสบการณ์ของประเทศที่มีการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ประสบความสำเร็จนั้น มักมีรูปแบบการสนับสนุนต่างๆ ที่มีความหลากหลาย ทั้งการสนับสนุนเชิงนโยบายและการสนับสนุนด้านแหล่งเงินทุน ทำให้เกิดการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากและมีการดำเนินการที่ยั่งยืนได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด วิธีการดำเนินการ และปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้การพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมให้ประสบความสำเร็จในต่างประเทศ และศึกษารูปแบบและวิธีการดำเนินวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย รวมทั้งปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดในการพัฒนา ตลอดจนสำรวจความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญและ/หรือผู้มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งหมดมาทำการประมวลผลและพัฒนาเป็นตัวแบบในการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมที่เหมาะสมในประเทศไทยให้แก่หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องให้ตระหนักถึงความสำคัญและกำหนดนโยบายตลอดจนมาตรการที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีการขยายจำนวนในปริมาณที่เพียงพอให้ทันกับความต้องการของสังคม ตลอดจนสามารถทำให้วิสาหกิจ

เพื่อสังคมในประเทศไทยมีความมั่นคง และสามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืนได้ต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคม
เมื่อกล่าวถึงคำว่า “วิสาหกิจเพื่อสังคม (Social enterprise)” นั้น มักพบว่าอาจมีคำเรียกอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และมีความสัมพันธ์กัน เช่น คำว่า “Social entrepreneur” และ “Social entrepreneurship” ทั้งนี้จากกล่าวได้ว่า Social entrepreneurship เป็นกระบวนการที่ Social entrepreneurs นำมาใช้ในการสร้าง Social enterprises นั้นเอง (Defourny and Nyssens, 2008) โดยนักวิชาการส่วนใหญ่มองว่า วิสาหกิจเพื่อสังคมส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่มีจุดมุ่งหมายสูงสุดไม่ใช่การทำกำไรสูงสุด แต่เป็นองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อหวังให้เกิดประโยชน์สูงสุดคืนกลับภาคประชาชน ชุมชน สังคม นอกจากนี้ วิสาหกิจเพื่อสังคมยังอาจเป็นองค์กรได้ทุกประเภทไม่ว่าจะแสวงหากำไรหรือไม่ (not-for-profit or for-profit organizations) หรืออาจเป็นองค์กรภาครัฐ หรือ ภาคเอกชนก็ได้ (Dart, 2004) ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้คำจำกัดความของคำว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมจึงคลุมเครือไม่ชัดเจน จากการศึกษาที่ได้ถูกตีความไปตามความเข้าใจที่แตกต่างกันออกไป โดยคนส่วนใหญ่เข้าใจว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมคือการประกอบธุรกิจที่ไม่หวังผลกำไร แต่จริงๆ แล้ววิสาหกิจเพื่อสังคมยังคงเป็นกิจการที่แสวงหากำไรหรือเป็นธุรกิจที่มีกำไร แต่กำไรที่เกิดขึ้นจะถูกส่งคืนให้กับสังคมในรูปแบบของกิจกรรมเพื่อสังคม

Talbot และคณะ (2002) ได้เสนอความหมายของวิสาหกิจเพื่อสังคมว่าเป็นองค์กรที่ใช้วิถีทางการตลาดเพื่อให้บรรลุประสงค์ทางด้านสังคม โดยมีลักษณะที่สำคัญประกอบด้วย การสร้างสรรค์ (Creativity) นวัตกรรมทางสังคม (Social innovation) ความเป็นเจ้าของกิจการ (Entrepreneurship) และการมุ่งเน้นไปที่ประโยชน์สาธารณะหรือชุมชนมากกว่ากำไรขององค์กร ในขณะที่ The Centre for Community Enterprise (2008) ได้เสนอว่า วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นองค์กรธุรกิจที่ประกอบด้วยเป้าหมาย 2 ประการ ประการแรก ได้แก่ เป้าหมายด้านการแสวงหารายได้ผ่านการจำหน่ายสินค้าหรือบริการ และประการที่สอง ได้แก่ เป้าหมายในการบรรลุผลประโยชน์ที่จะเกิดต่อสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น

วิสาหกิจเพื่อสังคมจึงเป็นองค์กรที่มีการนำกลยุทธ์ด้านการตลาดมาใช้เพื่อการสร้างเป้าหมายทางสังคมมากกว่าการแสวงหากำไรสูงสุดให้ผู้ถือหุ้นนั่นเอง

ในขณะที่ UK Department for Trade and Industry (2002) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นองค์กรธุรกิจที่มีวัตถุประสงค์เชิงสังคมเป็นหลัก และสำหรับประเทศไทย สำนักงานส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ (2557ก) ได้ให้นิยามของวิสาหกิจเพื่อสังคมว่าเป็น “ธุรกิจหรือองค์กรที่ตั้งขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม/สิ่งแวดล้อม โดยมีรายได้หลักมาจากการค้าหรือการให้บริการ (มากกว่าการรับบริจาค) เพื่อสร้างการพึ่งพาตนเองได้ทางการเงิน และนำผลกำไรที่เกิดขึ้นไปลงทุนซ้ำเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางสังคมที่ตั้งไว้” วิสาหกิจเพื่อสังคมจึงเป็นการเชื่อมโยงจุดแข็งของสองภาคส่วน คือ การจัดการที่มีประสิทธิภาพของภาคธุรกิจเอกชนมา ร่วมกับการมีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะแก้ไขปัญหาของภาคสังคม เพื่อทำให้เกิดทางแก้ไขปัญหาที่มีนวัตกรรมและมีความยั่งยืน ทั้งนี้จากการทบทวนวรรณกรรมอาจสรุปความหมายของคำว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมได้ดังนี้ “วิสาหกิจเพื่อสังคม หมายถึง กิจการที่ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ในการช่วยเหลือสังคม/หรือสิ่งแวดล้อมโดยเป็นกิจการที่ดำเนินการในรูปแบบธุรกิจที่ไม่แสวงหากำไรสูงสุด แต่เป็นการแสวงหากำไรอย่างยุติธรรม ผลประโยชน์ที่วิสาหกิจเพื่อสังคมให้แก่สังคมและ/หรือสิ่งแวดล้อม อาจเกิดจากกิจกรรมต่างๆ ที่วิสาหกิจเพื่อสังคมดำเนินการ และ/หรือ เกิดจากวิสาหกิจเพื่อสังคมนำเงินกำไรที่ได้มาช่วยเหลือสังคมและ/หรือสิ่งแวดล้อม โดยมีกำไรบางส่วนหรือทั้งหมดกลับคืนไปสู่ผู้ถือหุ้น”

วิสาหกิจเพื่อสังคมถือกำเนิดจากแนวคิดประเภทของ CSR as Process คือเป็นการผนวกแนวคิดนักพัฒนาสังคมกับการบริหารจัดการแบบผู้ประกอบการ หรือเรียกว่า ผู้ประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneurship) หากแต่การดำเนินการทางสังคมทั้งหมดไม่ได้เป็นตัวชี้วัดว่าเป็นการประกอบการ ตัวอย่างเช่น การแบ่งรายได้จากองค์กรมาเพื่อทำงานเพื่อสังคม โดยพฤติการณ์จะไม่นับเป็นกิจกรรมของการประกอบการ ซึ่งต่างจากองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรใช้เป็นแนวทางในการทำงาน (Mair & Marti, 2004) ต่อมาเกิดแนวคิดที่ว่า เมื่อสังคมก้าวหน้าก็จะเกิดการขยายขนาดของธุรกิจและมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เกิดปัญหาสังคมที่เพิ่มมากขึ้น จนส่งผลกระทบต่อประชาชน สภาพ

ของชุมชน ตลอดจนสภาพสิ่งแวดล้อม เมื่อมิได้มีการแก้ไขอย่างถูกต้อง ปัญหาจะทวีความซับซ้อนหลากหลายและความรุนแรง จนยากที่หน่วยงานภาครัฐซึ่งขาดแคลนทั้งกำลังคน งบประมาณ และวิธีการบริหารจัดการจะรับมือได้ทั้งหมด ดังนั้น จึงจำเป็นต้องอาศัยหน่วยงานของภาคเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนส่งเสริมสังคมและชุมชนในการแก้ปัญหา โดยเริ่มตั้งแต่การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการเพื่อช่วยเหลือสังคมในบางประเด็นหรือบางปัญหา ที่เรียกว่าเป็น “กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility, CSR)” ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานแบบไม่ถาวร ลักษณะเป็นโครงการระยะสั้น ต่อมาภาคเอกชนบางกลุ่มเริ่มเห็นว่า องค์กรของตนควรจะเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในการรับรู้ปัญหา ร่วมคิดร่วมดำเนินการ เพื่อให้สามารถระบุปัญหาหรือแนวทางพัฒนามากขึ้น ในลักษณะที่อาจเรียกว่าเป็น “Corporate Social Engagement – CSE” แล้วจึงได้พัฒนาต่อเนื่องมาโดยอาศัยความเข้มแข็งและประสบการณ์ของตลาดเอกชนในการบริหารธุรกิจมาเป็นแนวทางในการจัดให้กิจกรรมที่ดำเนินการนั้น บริหารจัดการในเชิงธุรกิจเพื่อความต่อเนื่องและยั่งยืน จนกลายเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือ Social Enterprise (SE) ในที่สุด (สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ, 2557ก)

การดำเนินงานของวิสาหกิจเพื่อสังคมอาจมุ่งเน้นเป้าหมายทางสังคม สิ่งแวดล้อม และการเงินไปพร้อมๆ กัน ที่เรียกว่า “Triple Bottom Line” ซึ่งเป็นแนวคิดของ John Elkington ในการดำเนินองค์กรโดยพิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นใน 3 มิติด้วยกัน คือ มิติทางด้านเศรษฐกิจ หรือมิติทางด้านธุรกิจ มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึงผลกำไรหรือผลตอบแทนในทางธุรกิจ แต่ในขณะเดียวกันก็มีความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางด้านธุรกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระยะยาว (Elkington, 1994)

วิสาหกิจเพื่อสังคมจึงเป็นการผสมผสานกันระหว่างเป้าหมายทางสังคม และเป้าหมายทางธุรกิจ (Wallace, 2005) จึงอาจอธิบายรูปแบบขององค์กรได้ด้วยองค์กรในรูปลูกผสม (Hybrid organization) (Haugh, 2005) โดย Alter (2004) ได้เสนอแบบจำลองลูกผสม (Hybrid Spectrum Model) ที่เสนอทางเลือกสำหรับองค์กร

ลูกผสมที่คำนึงถึงคุณค่าทางสังคมและมูลค่าทางเศรษฐกิจซึ่งวิสาหกิจเพื่อสังคมถือเป็นหนึ่งในรูปแบบขององค์กรลูกผสมเหล่านี้ ทั้งนี้ Alter จำแนกองค์กรลูกผสมตามสัดส่วนของวัตถุประสงค์ในการก่อตั้ง กิจกรรม ขอบเขตความรับผิดชอบต่อผู้ถือหุ้น และเป้าหมายในการแสวงหาผลกำไร ออกเป็น 4 แบบ คือ (ก) กิจกรรมที่ไม่แสวงหากำไร (Nonprofit with income generating-activities) (ข) วิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) (ค) ธุรกิจที่รับผิดชอบต่อสังคม (Socially responsible business) และ (ง) กิจกรรมที่มีการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporation practicing social responsibility) โดยวิสาหกิจเพื่อสังคมจะแตกต่างจากองค์กรลูกผสมอื่นๆ กล่าวคือ วิสาหกิจเพื่อสังคมจะดำเนินงานเพื่อเป้าหมายทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อม โดยมีแผนธุรกิจที่สามารถสร้างรายได้เพื่อหล่อเลี้ยงการดำเนินงานและขยายงานให้เต็มศักยภาพ มีการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามพันธกิจทางสังคมที่ตั้งไว้ มีหน้าที่และมีความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และนำรายได้กลับมาสู่กิจการเพื่อใช้ในการดำเนินงาน ขยายกิจการ และผลักดันเป้าหมายทางสังคมต่อไป

วิสาหกิจเพื่อสังคมในต่างประเทศ

เนื่องจากการดำเนินงานของวิสาหกิจเพื่อสังคมในหลายประเทศ ได้แก่ อังกฤษ ฟินแลนด์ มีผลสัมฤทธิ์ที่ดีในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา วิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศเหล่านี้จึงมีเป็นที่แพร่หลาย และมีจำนวนหน่วยงานเพิ่มขึ้นอย่างมากรวมถึงประเทศในแถบเอเชียอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ประเทศอินโดนีเซียที่แต่เดิมมีองค์กรลักษณะนี้เพียง 1 องค์กร แต่ปัจจุบันมีเพิ่มขึ้นถึง 2,000 องค์กร ประเทศอินเดียที่มีองค์กรภาคประชาชนมากกว่า 1 ล้านองค์กร ประเทศบังกลาเทศมีหน่วยงานภาคประชาชน 20,000 หน่วยงาน สำหรับประเทศในแถบตะวันตก อาทิ ประเทศแคนาดา หน่วยงานภาคประชาชนที่จดทะเบียนมีเพิ่มมากขึ้นประมาณร้อยละ 50 จากปี ค.ศ.1987 ปัจจุบันมีหน่วยงานภาคเอกชนถึง 200,000 หน่วยงาน หรือ ประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีจำนวนองค์กรภาคประชาชนเพิ่มขึ้นจาก 464,000 เป็น 734,000 องค์กร ฯลฯ เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554)

รัฐบาลของหลากหลายประเทศเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมและสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคม ตัวอย่างเช่น ในประเทศอังกฤษมีการก่อตั้งหน่วยงานชื่อ “Office of the Third Sector (OTS)” ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักคณะรัฐมนตรี โดยหน่วยงานนี้มีนโยบายหลัก คือการผลักดันและสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคม (British Council, 2014) และยิ่งช่วยเหลือในด้านการให้ข้อมูลและคำปรึกษาที่ดี การเข้าถึงแหล่งเงินทุน และลดอุปสรรคในการทำงานร่วมกับภาคธุรกิจเอกชน นอกจากนี้ ยังมีคณะทำงานเฉพาะกิจ (Social Investment Task Force) ซึ่งทำหน้าที่ให้คำแนะนำแก่รัฐบาลในเรื่องการขยายตัวของกองทุน Phoenix (กองทุนเพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนโดยการกระตุ้นการลงทุนผ่านทางสังคมและธุรกิจ) การจัดการให้เครดิตทางภาษีของการลงทุนเพื่อชุมชน การให้ความช่วยเหลือของภาครัฐสู่กองทุนร่วมพัฒนาชุมชน และการสนับสนุนการพัฒนาทางการเงินแก่ชุมชน

ประเทศอังกฤษนับเป็นประเทศที่มีพัฒนาการและประสบความสำเร็จมากที่สุดในเรื่องของวิสาหกิจเพื่อสังคมเมื่อเทียบกับกลุ่มประเทศยุโรปทั้งหมด ในอังกฤษเรียกองค์กรที่เป็น “Social Enterprise” ว่าอยู่ในกลุ่ม “Social Economy” โดยคำว่า “วิสาหกิจเพื่อสังคม” ถือกำเนิดขึ้นในปี ค.ศ. 1978 โดย Freet Spreckley และในปี ค.ศ. 1997 มีการจัดตั้งองค์กรชื่อ Social Enterprise Partnership ขึ้น วิสาหกิจเพื่อสังคมที่สำคัญในอังกฤษ คือ Social Enterprise London ที่ก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1998 โดยความร่วมมือระหว่างธุรกิจของสหกรณ์ต่างๆ กับองค์กรพัฒนาสนับสนุนสหกรณ์ และองค์กรสนับสนุนโครงสร้างของสหกรณ์ ที่สำคัญ ในปี ค.ศ. 2012 รัฐบาลได้จัดตั้ง Big Society Capital เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนในการส่งเสริมการสร้างตลาดการลงทุนเพื่อสังคมและสนับสนุนองค์กรตัวกลางทางการเงินของวิสาหกิจเพื่อสังคม รวมทั้งมีการออกกฎหมายเฉพาะที่เรียกว่า “The Public Services (Social Value) Act” เพื่อให้องค์กรของรัฐให้ความสำคัญต่อคุณค่าทางสังคมและเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนที่เป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถเข้าประมูลงานของภาครัฐได้ง่ายยิ่งขึ้น (Social Enterprise UK, 2012)

ประเทศฟินแลนด์เป็นประเทศที่ใช้ระบบรัฐสวัสดิการ ซึ่งรัฐมีหน้าที่ในการรับผิดชอบต่อดูแลประชาชนในด้านบริการ

สาธารณะต่างๆ และได้มีการจัดตั้งองค์กรมากกว่า 300 องค์กร ในการจ้างงานผู้ด้อยโอกาส ดังนั้น วิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศฟินแลนด์จึงไม่ค่อยมีความจำเป็นมากนัก แต่ในช่วงที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ คือในช่วงปี ค.ศ. 1990 องค์กรเหล่านี้ต้องมีการปรับกลยุทธ์เพื่อความอยู่รอด โดยการรวมกลุ่มกันและหาตลาดใหม่ ต่อมาในปี ค.ศ. 2003 รัฐบาลได้กำหนดให้มีการพัฒนากฎหมายสำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่เรียกว่า “Finnish Act on Social Enterprises (1351/2003)” โดยผ่านการเห็นชอบจากรัฐสภาและมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2004 กฎหมายนี้ได้รับการสนับสนุนจากคนว่างงานระยะยาวกว่า 180,000 คน และคนพิการที่หางานทำไม่ได้กว่า 45,000 คน แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีข้อกังวลเกี่ยวกับการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมจากบางภาคอุตสาหกรรม บริษัทขนาดเล็กและขนาดกลาง และการส่งผลกระทบต่อภาคบริการของรัฐอีกด้วย (Pättiniemi, 2008)

ประเทศสหรัฐอเมริกามีแนวทางส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยการจัดตั้ง “Office of Social Innovation” ขึ้นในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2009 ภายใต้คณะกรรมการนโยบายภายในประเทศ (Domestic Policy Council) และเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นภายในสำนักทำเนียบประธานาธิบดี โดยเป้าหมายที่สำคัญของสำนักงาน คือ การค้นหาโครงการหรือวิสาหกิจเพื่อสังคมในภาคธุรกิจ หรือ ภาคประชาสังคมที่ส่งผลในทางบวกต่อสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมสูง (High impact) และสามารถขยายขนาด กับดำเนินการทำซ้ำได้ หลังจากนั้น รัฐบาลจะใช้ทรัพยากรของรัฐเป็นตัวช่วยเร่งรัด (Leverage) ให้โครงการหรือกิจการดังกล่าวสามารถทำซ้ำหรือขยายขอบเขตการดำเนินการได้อย่างแท้จริง โดยสำนักงานนวัตกรรมนี้ บริหารเงินกองทุนที่เรียกว่า “Social Innovation Fund” ขนาด 50 ล้านเหรียญดอลลาร์สหรัฐ ที่พร้อมจะลงทุนในโครงการที่ไม่แสวงหากำไรที่มีผลกระทบทางบวกสูง เพื่อให้มั่นใจว่าทรัพยากรของรัฐจะถูกนำไปใช้ในทางที่มีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบต่อ ควบคู่ไปกับความไว้วางใจของประชาชน และเพื่อเป็นการส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมภายในประเทศ ต่อมารัฐบาลจึงได้มีการออกกฎหมายเพื่อรองรับการดำเนินงานของวิสาหกิจเพื่อสังคม คือ “กฎหมายการจดทะเบียนในรูปแบบของ Benefit Corporation หรือบริษัทเพื่อประโยชน์สุข” คุณลักษณะของบริษัทเหล่านี้จะแตกต่าง

จากบริษัททั่วไปใน 3 ประการ ประการแรก กิจการต้องมีความมุ่งหมายที่จะสร้างผลกระทบเชิงบวกทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม ประการที่สอง กรรมการบริษัทต้องขยายบทบาทหน้าที่ในการพิจารณาเพื่อสร้างประโยชน์ไม่เฉพาะที่เป็นตัวเงินให้แก่ผู้ถือหุ้น แต่ต้องรวมถึงประโยชน์ที่ไม่เป็นตัวเงินให้แก่ผู้มีส่วนได้เสียอื่นๆ และประการที่สาม กิจการมีหน้าที่ในการรายงานผลการดำเนินงานโดยรวมในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมประจำปี ด้วยแบบการรายงานที่เข้าใจง่าย น่าเชื่อถือ มีความเป็นอิสระ และโปร่งใส ได้มาตรฐานจากภายนอก (สถาบันวิทยาการตลาดทุน, 2557)

ประเทศแคนาดามีเงิน “กองทุนสนับสนุน Social Enterprise” ภายใต้การดูแลของรัฐมนตรีด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และศักยภาพ พร้อมทั้งมีการออกพระราชบัญญัติความร่วมมือขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไร โดยลดความแตกต่างของกฎระเบียบสำหรับองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรและรัฐบาล ปรับปรุงความน่าเชื่อถือทางการเงิน ทำให้บทบาทและความรับผิดชอบของพนักงานและผู้อำนวยการมีความเข้าใจง่าย และปกป้องสิทธิของสมาชิก นอกจากนี้ ยังก่อตั้ง “Co-operative Development Initiative (CDI)” ในซึ่งเป็นโครงการ 5 ปี เพื่อช่วยพัฒนาทำวิจัย รวมถึงทดลองใช้นวัตกรรมกับของโมเดลของสหกรณ์ต่างๆ (สถาบันวิทยาการตลาดทุน, 2557)

ประเทศสิงคโปร์นับได้ว่าเป็นประเทศในภูมิภาคเอเชียที่มีการสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างเด่นชัด โดยมีการจัดตั้งหน่วยงานในระดับกระทรวงที่ชื่อว่า “Ministry of Community Development Youth and Sports (MCYS)” ขึ้นในปี ค.ศ. 2006 ที่มุ่งช่วยเหลือประชาชนสิงคโปร์ที่มีรายได้น้อยให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ โดยการจัดตั้งกองทุนวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise Fund หรือ SEF) กองทุนเหล่านี้เป็นผู้ให้เงินทุนสนับสนุนเริ่มต้นสำหรับผู้ประกอบการเพื่อสังคมในหลายๆ รูปแบบ เช่น การตั้งกองทุน ComCare Enterprise Fund ให้ทุนให้เปล่ามากถึง 300,000 สิงคโปร์ดอลลาร์ เพื่อเริ่มต้นวิสาหกิจเพื่อสังคม โดยวัตถุประสงค์ในการช่วยเหลือคนสิงคโปร์ให้ช่วยเหลือตัวเองได้ (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2557) นอกจากนี้ สิงคโปร์ยังได้ออกนโยบายความช่วยเหลือด้านต่างๆ เพื่อกระตุ้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับองค์กรชุมชนและผู้ด้อยโอกาสรวมถึง

การจัดตั้ง Social Enterprise Committee (SEC) โดยคณะกรรมการชุดนี้ได้รับความร่วมมือจากทั้งภาครัฐ นักวิชาการภาคเอกชนและภาคประชาสังคมในการวิเคราะห์หาแนวทางในการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในสิงคโปร์ ซึ่งมีผลทำให้เกิดการวางยุทธศาสตร์ในการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ยังได้ทำการศึกษาทิศทางของการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมโดยได้มีการวางเป้าหมายไว้ที่การเสริมสร้างศักยภาพของตัวบุคคลและองค์กรเพื่อสร้างโอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้สามารถพึ่งพาตนเองได้รวมถึงการส่งเสริมให้ผู้ที่มีความสามารถที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้แสดงศักยภาพ โดยคณะกรรมการจะเน้นการขับเคลื่อน 3 ประเด็น คือ (ก) ส่งเสริมการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม (Social Responsible Enterprise) (ข) พัฒนาเครื่องมือสนับสนุนการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม และ (ค) เผยแพร่แนวคิดของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมให้รับรู้ในวงกว้าง

ประเทศเกาหลีใต้ให้ความสำคัญกับวิสาหกิจเพื่อสังคมในระดับสูงและมีการเยี่ยมชมวิสาหกิจเพื่อสังคมในกลุ่มประเทศยุโรปตะวันตกหลายแห่งในช่วงระหว่างทศวรรษที่ 2000 โดยคณะที่เดินทางไปศึกษางานดังกล่าวประกอบด้วย นักวิจัย ผู้นำองค์กรเพื่อสังคม เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐหลายแห่ง และนักข่าว โดยมุ่งเน้นการศึกษาดูงานด้านการพัฒนาสังคมในแนวทางใหม่โดยเฉพาะเศรษฐกิจในระดับสังคม (Social Economy) ที่เป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในประเทศของยุโรป และเริ่มนำมาใช้ในประเทศเกาหลีใต้ในปี ค.ศ. 2006 จนพัฒนากลายเป็นเครือข่ายทางสังคมขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “Civil Society’s Solidarity for the development of Social Enterprises: CSSE” เกิดขึ้นในปี ค.ศ.2007 (Defourny and Kim, 2011) ประเทศเกาหลีใต้ยังให้ความสำคัญกับวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยออกเป็น “Social Enterprise Promotion Act)” เป็นการเฉพาะ Korea (Social Enterprise Promotion Agency, 2010) โดยได้นำแนวคิดรูปแบบทางกฎหมายและประสบการณ์เกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่พัฒนาขึ้นมาในกลุ่มประเทศยุโรปและประเทศสหรัฐอเมริกาเก่ากว่า 20 ปีมาเป็นต้นแบบ ซึ่งเนื้อหาของกฎหมายฉบับนี้เน้นการสนับสนุนกิจการที่มีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาสังคมด้วยสินค้าและบริการแก่ผู้ด้อยโอกาสและสามารถหล่อเลี้ยงการดำเนินงานได้ด้วยการ

เสนอสินค้าและบริการนั้นๆ มีการเปิดโอกาสให้องค์กรต่างๆ เข้ารับการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม (Certified Social Enterprises) ขึ้น เพื่อที่รัฐจะได้จัดให้มีมาตรการสนับสนุนที่ชัดเจนให้แก่วิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีรูปแบบที่ถูกต้องตามกฎหมายในประเทศอีกด้วย โดยองค์กรที่จะขึ้นทะเบียนต้องผ่านเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น เพื่อขอรับการสนับสนุนจากรัฐในช่วงของการเริ่มต้นประกอบกิจการ

วิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย

สำหรับประเทศไทย รัฐบาลได้ดำเนินการจัดทำแผนแม่บทสร้างเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2553-2557 โดยแผนแม่บทดังกล่าวได้ครอบคลุมยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การสร้างการรับรู้และการเรียนรู้เรื่องวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย ยุทธศาสตร์การพัฒนารูปแบบและขีดความสามารถของวิสาหกิจเพื่อสังคม ตลอดจนยุทธศาสตร์การพัฒนาช่องทางการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและทรัพยากร (สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ, 2557ข) และได้จัดตั้งสำนักงานสร้างเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมแห่งชาติ (สกส.) ขึ้นตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2554 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2554 โดยได้กล่าวถึงคุณลักษณะของวิสาหกิจเพื่อสังคมไว้ 5 ประการ คือ

ประการที่ 1 มีเป้าหมายทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่ผลกำไรสูงสุด โดยจะมีการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ชัดเจนตั้งแต่แรก

ประการที่ 2 มีรูปแบบการดำเนินการที่มีความยั่งยืนทางการเงิน โดยดำเนินการในรูปแบบธุรกิจ มีรายได้จากการขาย มากกว่าส่วนที่ได้รับจากเงินบริจาค หรือการรับทุนสนับสนุน

ประการที่ 3 เป็นมิตรต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมีกระบวนการผลิตและดำเนินกิจการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

ประการที่ 4 มีผลกำไรกลับคืนสู่สังคมและเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยผลกำไรจากการดำเนินงานส่วนใหญ่จะถูกนำไปขยายผลเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในข้อ 1. หรือคืนกำไรส่วนนั้นให้แก่สังคมและชุมชน โดยควรมีสัดส่วนมากกว่าส่วนที่นำมาปันผลให้ผู้ถือหุ้น

ประการที่ 5 ดำเนินการอย่างโปร่งใส บริหารแบบมีธรรมาภิบาล โดยมีการจัดทำข้อมูลการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและเปิดเผยต่อสาธารณะ

วิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยมีหลากหลายประเภทและรูปแบบ โดยสามารถแบ่งประเภทและรูปแบบตามกลุ่มบุคคลที่จัดตั้งและตามประเด็นความสนใจหรือเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน สังคม และ/หรือ สิ่งแวดล้อมในด้านต่างๆ (สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ, 2557ข) ดังแสดงสรุปในตารางที่ 1

ตาราง 1 ประเภทและรูปแบบของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย

รูปแบบของกิจการ	ลักษณะที่สำคัญ	จุดเด่นและอุปสรรค
เครือข่ายและองค์กรชุมชน (Community-Based Social Enterprise)	วิสาหกิจชุมชน ท้องถิ่น ชุมชน สหกรณ์ องค์กร การเงินชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - สามารถแก้ไขปัญหาสังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมีการจัดตั้ง บริหารจัดการ และดำเนินกิจการโดยคนในชุมชนซึ่งเข้าใจสถานะและปัญหาในชุมชนอย่างถ่องแท้ - ต้องการตัวกลาง หรือการเข้าถึงภาคธุรกิจที่มีความเชี่ยวชาญ เพื่อบริหารจัดการกิจการให้สามารถพัฒนาจนมีขนาดใหญ่
องค์กรสาธารณประโยชน์ (Non-Governmental Organization)	ธุรกิจที่จัดตั้ง และ/หรือถือหุ้น โดยองค์กรสาธารณประโยชน์	<ul style="list-style-type: none"> - องค์กรหลายแห่งริเริ่มวิสาหกิจเพื่อสังคมด้วยเงินทุนที่ได้มาจากเงินบริจาค และเงินให้เปล่า ซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนหลัก และนำมาพัฒนาเป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้

ตาราง 1 ประเภทและรูปแบบของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย (ต่อ)

รูปแบบของกิจการ	ลักษณะที่สำคัญ	จุดเด่นและอุปสรรค
		<ul style="list-style-type: none"> - กิจการในกลุ่มนี้ประสบปัญหามากกว่ากลุ่มอื่นในเรื่องของการพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถในการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ เนื่องจากกลุ่มคนที่เลือกทำงานในองค์กรมักจะมี ความเชี่ยวชาญ ความเข้าใจ และ/หรือความสนใจในการดำเนินงานทางธุรกิจที่จำกัด
หน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจ (Government Sector and State Enterprise)	ธุรกิจที่จัดตั้ง และ/หรือถือหุ้น โดยหน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจ	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นการกระจายการให้บริการสาธารณะต่างๆ จากหน่วยงานของรัฐไปสู่วิสาหกิจเพื่อสังคม โดยให้อำนาจในการบริหารงานของชุมชนเพิ่มมากขึ้นในการริเริ่มวิสาหกิจเพื่อสังคมด้วยเงินทุนสนับสนุนในการเริ่มต้นกิจการเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและความใกล้ชิดกับชุมชน - กิจการในกลุ่มนี้ประสบปัญหาการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ เนื่องจากกลุ่มคนที่ดำเนินงานส่วนใหญ่มาจากภาครัฐซึ่งบางส่วนขาดประสบการณ์ในเชิงธุรกิจรวมทั้งขาดศักยภาพที่จะทำให้กิจการเติบโตอย่างยั่งยืน
ผู้ประกอบการใหม่ (New Entrepreneur)	กิจการที่บุกเบิกโดยผู้ประกอบการเพื่อสังคม	<ul style="list-style-type: none"> - ประเทศไทยกำลังตื่นตัวกับกระแสการสร้างผู้ประกอบการใหม่เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยมีกลุ่มผู้ประกอบการใหม่บางกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่นใหม่ที่สนใจจัดตั้งธุรกิจที่นอกจากจะสร้างผลกำไรแล้วยังมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม สุขภาวะ และ/หรือสิ่งแวดล้อม กลุ่มผู้ประกอบการรุ่นใหม่นี้ดังกล่าวเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย - ผู้ประกอบการใหม่มักประสบปัญหาทางด้านเงินทุนอย่างมาก ทั้งในการระดมเงินทุนเริ่มต้นกิจการและเงินทุนในการขยายกิจการ ในขณะที่การเข้าถึงเงินทุนเชิงพาณิชย์จากแหล่งอื่นแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย นอกจากนี้ การพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถในการดำเนินธุรกิจก็เป็นอีกหนึ่งความท้าทายเนื่องจากผู้ประกอบการส่วนใหญ่ไม่ได้มีพื้นฐานความรู้ด้านบริหารธุรกิจโดยตรง หรือถ้ามีก็ขาดประสบการณ์ในการดำเนินกิจการธุรกิจ

ตาราง 1 ประเภทและรูปแบบของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย (ต่อ)

รูปแบบของกิจการ	ลักษณะที่สำคัญ	จุดเด่นและอุปสรรค
ธุรกิจภาคเอกชน (Private Businesses)	ธุรกิจที่จัดตั้งโดยธุรกิจเอกชน (Corporate)	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นการต่อยอดมาจากกิจกรรม CSR ขององค์กรที่ถูกพัฒนาให้เป็นธุรกิจเพื่อสังคมที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน - มักจะไม่ประสบปัญหาทางด้านเงินทุนในการจัดตั้งและการขยายกิจการ รวมทั้งยังมีความเชี่ยวชาญในการดำเนินธุรกิจเป็นอย่างดีเพราะมีการบริหารจัดการโดยภาคเอกชน
ธุรกิจภาคเอกชน (Other Social Enterprises)	ธุรกิจที่จัดตั้ง หรือถือหุ้นโดยวัด สถาบันการศึกษา สถาบันอื่นๆ ฯลฯ	<ul style="list-style-type: none"> - มีแนวโน้มที่จะสามารถส่งเสริมและสนับสนุนหน่วยงานต่างๆ เพื่อช่วยเหลือคนในท้องถิ่นๆ เพื่อแก้ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมหรือการให้บริการเสริมหรือทดแทนบริการของหน่วยงานรัฐโดยตรง - การสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนตั้งนั้นเงินทุนสำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคมในกลุ่มนี้จึงถือได้ว่ามีความจำเป็นโดยเฉพาะในการเริ่มต้นกิจการ

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นไปที่การหาความเข้าใจ การตีความ และการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างข้อสรุป การแสวงหาความจริงจากการสัมภาษณ์และการสังเกตเป็นหลัก เพื่อหาความสัมพันธ์ของประเด็นที่สนใจกับสภาพแวดล้อมนั้น (Denzin & Lincoln, 2011) สำหรับวิธีการใช้ในการศึกษา ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation observation) การทบทวนวรรณกรรมจากข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) และการบันทึกข้อมูลรวมทั้งการใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยมีองค์ประกอบของระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

กลุ่มตัวอย่าง

การเลือกตัวอย่างในครั้งนี้ใช้วิธีการเลือกแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก (Purposive sampling) ซึ่งเป็นการเลือกตัวอย่างแบบไม่มีโครงสร้างที่เคร่งครัด มีขั้นตอนและวิธีการที่ไม่ซับซ้อน จุดมุ่งหมายหลักของการคัดเลือกตัวอย่างแบบนี้ มีไว้เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทน แต่เพื่อจะได้ตัวอย่างที่เหมาะสมที่สุดเท่าที่จะ

เป็นไปได้ และเพื่อให้ผู้วิจัยได้เข้าถึงและค้นหารูปแบบและแง่มุมที่หลากหลายของประเด็นที่ศึกษา ผู้วิจัยจะเลือกแหล่งข้อมูลที่จะช่วยให้ได้ข้อมูลเพื่อตอบคำถามการวิจัยและเหมาะสมกับจุดมุ่งหมายของประเด็นที่ศึกษา (Information-rich cases) และไม่มีกฏตายตัวว่าจำนวนตัวอย่างควรจะมีเพียงใด โดยคำนึงถึงคุณภาพมากกว่าปริมาณของข้อมูล ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิทั้งจากภาครัฐและเอกชนที่มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมของประเทศไทยจากการเสนอชื่อ/ทาบทาม/นัดหมายเวลาสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 10 ราย ซึ่งเพียงพอต่อการศึกษาเบื้องต้น (Creswell, 1994) เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ประมวลผล และรายงานผลการศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1: *Exploratory research* โดยเก็บข้อมูลจากเอกสารงานทางวิชาการและการทบทวนวรรณกรรม ได้แก่ การศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งภาครัฐและเอกชน ตำรา บทความ งานวิจัย ตลอดจน สิ่งพิมพ์รายงานการ

ศึกษาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยทั้งจากภายในประเทศ และต่างประเทศที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะเกี่ยวกับวิสาหกิจ เพื่อสังคม จากประสบการณ์ของต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ อังกฤษ ฟินแลนด์ สหรัฐอเมริกา สิงคโปร์ และเกาหลีใต้ เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา และกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual framework) ขั้นตอนนี้เป็นวิธีการหลักที่สำคัญในการที่จะรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เนื้อหาของการศึกษาครอบคลุมประเด็นที่สำคัญตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ขั้นตอนที่ 2: การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

การศึกษาในส่วนนี้ได้ใช้แบบสอบถามกึ่งโครงสร้างกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informant) หรือผู้ทรงคุณวุฒิที่สามารถตอบประเด็นการวิจัยได้อย่างลึกซึ้งสมบูรณ์ ซึ่งนับเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่สำคัญ การศึกษาเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกนั้น เป็นการทำให้สามารถเข้าใจความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลอย่างลึกซึ้งจากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลดังกล่าว นอกจากนี้ แบบสอบถามกึ่งโครงสร้างยังมีข้อได้เปรียบในขณะที่เก็บรวบรวมข้อมูล โดยเฉพาะในกรณีที่มีประเด็นที่สำคัญขาดหายไปจากการทบทวนวรรณกรรม และยังใช้ข้อมูลที่รวบรวมมาได้นั้น ตรวจสอบความสอดคล้องกับข้อมูลที่รวบรวมได้จากการศึกษาจากข้อมูลเอกสาร เทคนิคการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกมีความเหมาะสมกับการศึกษาในลักษณะการวิจัยเชิงสำรวจ (Exploratory research) ทั้งนี้ การติดต่อกับผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกดำเนินการโดยใช้การนัดหมายและขอเข้าพบ และได้แนะนำตัวกับกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้รับการแนะนำจากสถาบันวิทยาการตลาดทุน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการทดสอบความเที่ยงตรง

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาในระยะที่หนึ่ง คือ แบบบันทึกข้อมูล เพื่อบันทึกเนื้อหาและสาระสำคัญ และนำไปจัดกรอบแนวคิดในการวิจัยและสร้างแบบสอบถามกึ่งมีโครงสร้างสำหรับการเก็บข้อมูลในระยะที่สอง นอกจากนี้ ในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ของข้อมูลที่รวบรวมได้เป็นระยะๆ เมื่อพบว่าข้อมูลส่วนใดขาดความชัดเจนหรือไม่ครบถ้วนก็จะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ จากนั้นทำการตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้อง

ของข้อมูลที่ได้จากการวิจัยโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ และการสังเกตของผู้วิจัย ด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) เพื่อให้การนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้เกิดความน่าเชื่อถือลดอคติ เพื่อพิสูจน์ว่าข้อมูลรวบรวมมาได้ในแต่ละแหล่งมีความสอดคล้องกันหรือไม่แล้วจึงทำการวิเคราะห์แยกเป็นประเด็นต่างๆ ตามที่ได้กำหนดกรอบการศึกษาไว้

การวิเคราะห์ข้อมูลและระยะเวลา

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์แบบ Analytic induction (Denzin & Lincoln, 2011) ซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากเหตุการณ์ต่างๆ มาวิเคราะห์เพื่อหาบทสรุปร่วมกัน และมีการวิเคราะห์เพื่อเปรียบเทียบเหตุการณ์ (Constant comparison) โดยการนำกรณีศึกษาเทียบเคียงหรือเปรียบเทียบกับประเด็นที่ศึกษา เพื่อหาความเหมือนและความแตกต่างกันที่เกิดขึ้นจนนำไปสู่การสรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน - ธันวาคม พ.ศ.2557

ผลการศึกษา

บทบาทของภาครัฐในการสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคม

แม้ว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมจะถือกำเนิดมานาน แต่จากการทบทวนวรรณกรรมของการดำเนินงานด้านวิสาหกิจเพื่อสังคมในต่างประเทศ แสดงให้เห็นว่า การดำเนินงานของวิสาหกิจเพื่อสังคมในหลายประเทศทั้งประเทศพัฒนาแล้วจากกลุ่มประเทศตะวันตกตลอดจนประเทศในแถบเอเชียประสบผลสัมฤทธิ์ที่ดี ทำให้วิสาหกิจเพื่อสังคมได้รับการยอมรับและแพร่หลายอย่างกว้างขวาง และมีจำนวนหน่วยงานเพิ่มขึ้นอย่างมาก โดยประเทศอังกฤษนับเป็นประเทศที่ให้ความสนใจวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นอย่างมาก โดยมองเห็นว่า วิสาหกิจเพื่อสังคมเหล่านี้เป็นการแก้ปัญหาและพัฒนาโอกาสทางสังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพที่มีความยั่งยืนทางการเงิน และสามารถขยายผลได้ไม่สิ้นสุด ซึ่งแตกต่างกับโครงการเพื่อสังคมทั่วไปที่จบลงเมื่อหมดโครงการและไม่สามารถระดมทุนให้เปล่าได้ต่อ และยังเป็นการพัฒนาที่น่าภาคส่วนต่างๆ ที่มักจะถูกทอดทิ้ง

จากพัฒนาการทางเศรษฐกิจให้เข้ามามีส่วนร่วม อาทิ คนยากจน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ ฯลฯ เป็นต้น

บทบาทของภาครัฐจะเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการทำวิสาหกิจเพื่อสังคม เพื่อให้กิจการเหล่านี้สามารถดำเนินการได้สะดวกและมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การผลักดันเชิงนโยบายของภาครัฐหลายประเทศที่ประสบความสำเร็จมักมีการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมผ่านการตั้ง “หน่วยงานที่รับผิดชอบและการตรากฎหมาย” เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น อังกฤษมีการจัดตั้ง Social Enterprise UK เพื่อเป็นหน่วยงานกลางในการส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมของประเทศ โดยทำหน้าที่เป็นหน่วยงานให้คำปรึกษาแก่ภาคธุรกิจเพื่อสังคมที่ต้องการเข้ามาประกอบธุรกิจ พร้อมมีหลักสูตรฝึกอบรมที่มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาความรู้รวมถึงการสร้างความสำเร็จเป็นต้น

ในขณะที่ประเทศแถบตะวันตก เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกาและแคนาดานั้น การส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมก็ได้มีการดำเนินการอย่างแข็งขัน โดยเฉพาะประเทศแคนาดาที่มีการออกกฎหมายและมีการกำหนดนิยามที่ชัดเจนของวิสาหกิจเพื่อสังคม ในขณะที่อเมริกาก็มีการจัดตั้งกองทุนเฉพาะเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคม นอกจากนี้ ประเทศในแถบเอเชียที่ดูเหมือนว่ารัฐบาลได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุน

วิสาหกิจเพื่อสังคมภายในประเทศ ตัวอย่างเช่น ประเทศสิงคโปร์และเกาหลีใต้ ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานนี้มีหน้าที่สนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมในเชิงพาณิชย์ เช่น การจัดหาโมเดลของวิสาหกิจเพื่อสังคม มีการจัดตั้งเครือข่ายองค์กรทางสังคมทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น พร้อมทั้งมีการร่วมมือระหว่างประเทศและแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคม นอกจากนี้มีการบริการให้คำปรึกษาในการพัฒนาปรับปรุงวิสาหกิจเพื่อสังคม และสุดท้ายมีการตรวจสอบและประเมินผลวิสาหกิจเพื่อสังคม

จากการที่มีแนวคิดของการนำวิธีการของการดำเนินการทางธุรกิจมาปรับใช้กับองค์กรที่ต้องการแก้ปัญหาทางสังคมที่มีความซับซ้อนเกินกว่าที่ภาครัฐจะดำเนินการเพียงฝ่ายเดียว ผนวกกับความจำเป็นว่าองค์กรภาคประชาสังคมมักไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง โดยขาดการอุดหนุนจากองค์กรต่างๆ ทำให้รัฐบาลในหลายประเทศได้มีความพยายามผลักดันให้เกิดองค์กรประเภทนี้ให้มีความแพร่หลายออกไปเนื่องจากเล็งเห็นถึงความมีประสิทธิภาพของการแก้ปัญหาสังคมด้วยความมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ หากจำแนกบทบาทของภาครัฐของประเทศที่ประสบความสำเร็จในการมีส่วนร่วมส่งเสริมให้วิสาหกิจเพื่อสังคมการเติบโตก้าวหน้า สามารถแสดงสรุปได้ในตารางที่ 2

ตาราง 2 บทบาทของภาครัฐในการส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศต่างๆ

	อังกฤษ	ฟินแลนด์	อเมริกา	แคนาดา	สิงคโปร์	เกาหลีใต้
1. บทบาทของรัฐบาลในการสนับสนุน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2. การกำหนดนิยามที่ชัดเจน	✓	✓		✓	✓	✓
3. กลยุทธ์ระยะยาวของภาครัฐ	✓			✓	✓	
4. นโยบายในการพัฒนาองค์กรตัวกลาง	✓					
5. กฎหมายเฉพาะในการส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม	✓	✓	✓	✓	✓	✓
6. การพัฒนาบริการสาธารณะของรัฐด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมจากวิสาหกิจเพื่อสังคม	✓					
7. กองทุนเฉพาะเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคม	✓		✓	✓		
8. ความร่วมมือและเครือข่ายระหว่างประเทศ	✓		✓	✓		
9. การสนับสนุนทางการด้านการเงินสำหรับการวิจัยและนวัตกรรม	✓		✓	✓	✓	✓
10. ตลาดทุนสำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคม	✓				✓	

สำหรับประเทศไทยแม้ว่าจะได้มีการตั้งคณะกรรมการสร้างเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมขึ้น แต่เมื่อเปรียบเทียบการดำเนินการเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยกับต่างประเทศ พบว่า ยังมีหลายด้านที่ไม่ได้ดำเนินการอย่างชัดเจนได้แก่ (ก) ยังไม่มีหน่วยงานภาครัฐใดที่มีหน้าที่โดยตรงในการกำหนดนโยบายและรับผิดชอบในด้านการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย (ข) การดำเนินการวิสาหกิจเพื่อสังคมในปัจจุบันยังไม่ได้มีการสนับสนุนเป็นพิเศษจากภาครัฐให้มีสิทธิประโยชน์พิเศษหรือความแตกต่างจากธุรกิจทั่วไป และ (ค) ยังไม่ได้มีการจัดตั้งกองทุนวิสาหกิจเพื่อสังคมเพื่อเป็นแหล่งทุนสนับสนุนสำหรับผู้ประกอบการเพื่อสังคม ที่สำคัญคณะกรรมการสร้างเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมที่จัดตั้งขึ้นนั้น ได้จัดตั้งโดยอาศัยมติของคณะรัฐมนตรี ยังไม่ได้มีการออกกฎหมายจัดตั้งหน่วยงานอย่างจริงจัง ทำให้อำนาจหน้าที่ของหน่วยงานจึงจำกัดและมีบทบาทน้อยซึ่งอาจไม่เพียงพอต่อการส่งเสริมและพัฒนาให้วิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยเติบโตก้าวหน้าได้ทันกับความต้องการของสังคม

ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผลการศึกษาที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งประกอบด้วยผู้บริหารขององค์กรที่อาจถือได้ว่าเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม (SE) หรือเป็นผู้บริหารที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจเพื่อสังคม ตลอดจนนักวิชาการในสาขาต่างๆ ที่มีความเชี่ยวชาญโดยตรงกับวิสาหกิจเพื่อสังคมแสดงให้เห็นว่า แม้ว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นเรื่องที่ค่อนข้างใหม่ในบริบทของสังคมโลก แต่มีแนวโน้มว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเพิ่มจำนวนขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านความยากจน การศึกษาหรือด้านสิ่งแวดล้อม แม้ในประเทศไทยเองก็ได้มีการริเริ่มของกิจการบางแห่งที่ให้ความสำคัญกับกิจกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสังคม

แม้ว่าในส่วนของภาคธุรกิจจะมีการพัฒนารูปแบบการทำงานที่ทำการกิจกรรมเพื่อสังคมมากขึ้นหรือที่เรียกว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมซึ่งมีลักษณะที่สำคัญก็คือการมุ่งหวังผลตอบแทนในเชิงสังคมไม่ได้มุ่งหวังผลตอบแทนในเชิงการเมืองหรือเชิงธุรกิจในการสร้างประโยชน์ แต่เป็นการสร้างกลไกทางการตลาดที่มีคุณธรรมและเกิดความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้ชุมชนได้ช่วยเหลือตัวเองและสร้างอนาคตของทรัพยากรบุคคล

ให้กับประเทศและในขณะเดียวกันก็ได้สร้างเศรษฐกิจที่ยั่งยืน สร้างคุณภาพของระบบสาธารณสุข สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็ทำให้เกิดเป็นปัจจัยที่เป็นผลกระทบที่ดีต่อสังคมนั้นก็คือปัจจัยการเรียนรู้ โดยที่จริงๆ แล้วน่าจะให้ภาคของการเงินหรือตลาดการลงทุนได้มีส่วนร่วมของกิจกรรมดังกล่าวและในขณะเดียวกันก็ใช้ภาคเอกชนได้ใช้สามารถที่โดดเด่นของตนได้เข้ามาช่วยในการทำกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ โดยการจัดตั้ง ส่งเสริม และสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมให้มีจำนวนเพียงพอต่อความต้องการของสังคม

ปัญหาของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย ก็คือการไม่มีแหล่งทุนที่ให้การสนับสนุนมากนัก รวมถึงภาครัฐก็ไม่ได้มีการสนับสนุนอย่างจริงจัง การทำเพื่อสังคมในประเทศไทยส่วนใหญ่จะเป็นในรูปแบบของการทำกิจกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทใหญ่ๆ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะเป็นโครงการระยะสั้นที่จบภายในปีเดียว ไม่ใช่โครงการระยะยาวที่ต้องทำต่อเนื่องหลายปีและมีผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง ในบางกรณี บริษัทประสบกับปัญหางบประมาณที่ได้รับในแต่ละปีไม่แน่นอน ดังนั้น จึงควรมีความร่วมมือกันหลายๆ บริษัทไปสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมดีกว่า เพื่อให้วิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืน และยังเป็นการทำกิจกรรมระยะยาวอีกด้วย ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า ข้อจำกัดในการจัดหาแหล่งเงินทุนของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย ประกอบด้วย (ก) ข้อจำกัดในด้านผู้ให้ทุน เนื่องจากผู้ให้ทุนส่วนใหญ่จะเป็นมูลนิธิ/กองทุน ซึ่งมีข้อจำกัดในด้านวัตถุประสงค์ของการสนับสนุน โดยผู้ที่รับการสนับสนุนจะต้องมีเป้าหมาย/เป้าประสงค์เดียวกันกับผู้ให้ทุนโดยประชาสัมพันธ์ให้คนเข้าใจถึงแนวคิด (ข) ข้อจำกัดด้านความเสี่ยง เนื่องจากวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยยังไม่มีกรอบใดมากนัก อีกทั้งผู้ลงทุนยังไม่มี ความมั่นใจในกิจการว่าจะมีความมั่นคงและยั่งยืนเพียงใด จึงหันการลงทุนที่สนใจในการลงทุนในวิสาหกิจเพื่อสังคมได้ยาก และ (ค) ข้อจำกัดในด้านความรู้ความเข้าใจต่อวิสาหกิจเพื่อสังคม คนในสังคมส่วนใหญ่ แม้แต่บริษัทใหญ่หลายแห่งยังไม่สามารถแยกความแตกต่างระหว่างกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) และวิสาหกิจเพื่อสังคม (SE) ได้ อย่างไรก็ตาม การที่ให้เงินทุนแต่อย่างเดียว อาจไม่สามารถทำให้วิสาหกิจเพื่อสังคมนั้นมีความยั่งยืน หากจะให้กิจการมีความยั่งยืนต้องให้วิสาหกิจเพื่อสังคมนั้นสามารถเลี้ยงตัวเองได้ กิจการ

อาจจะมีการเพียงเล็กน้อย แต่ไม่ควรพึ่งพึ่งเพียงแค่งานสนับสนุนเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีหลายคนที่ไม่เข้าใจระหว่งการทำกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรกับวิสาหกิจเพื่อสังคม โดยคนส่วนใหญ่จะมองว่ากิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมก็คือการเอาของไปให้/บริจาคเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิแบบเจาะลึกสามารถสรุปเป็นประเด็นอื่นๆ ที่สำคัญได้อีกหลายประการ ตัวอย่างเช่น แหล่งเงินทุนที่กิจการส่วนใหญ่นำมาใช้จัดทำกิจกรรมเพื่อสังคมหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนใหญ่จะได้อาจมาจากงบประมาณประจำปีของกิจการ หรือมูลนิธิของบริษัทที่แยกการดำเนินงานในส่วนนี้ออกไป หรือจากแหล่งอุดหนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งนี้ กิจกรรมเพื่อสังคมที่บริษัทได้มีการดำเนินการส่งผลให้กิจการมีภาพลักษณ์ที่ดีขึ้น และเป็นที่รู้จักและยอมรับในวงกว้างเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมในแต่ละกิจกรรมหรือโครงการจะมีมูลค่าการลงทุนแตกต่างกันมาก และไม่แน่นอน เนื่องจากหลายครั้งพบว่า การหาโครงการเพื่อสังคมที่ดีเป็นเรื่องที่ไม่ได้ง่ายนัก สำหรับช่องทางการจัดหาทุนของกิจกรรมเพื่อสังคมนั้น สามารถจัดหาได้หลากหลายช่องทาง ทั้งการขอรับเงินสนับสนุนแบบให้เปล่าจากมูลนิธิต่างๆ องค์กรระหว่างประเทศที่ให้การสนับสนุน เงินบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์ การจัดหารายได้หรือกิจกรรมพิเศษหรือการจัดหาทุนผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์

การทำให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างบริษัทและองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมจะช่วยให้ลดความสิ้นเปลืองและเกิดการประหยัดในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ทั้งนี้ การบริหารจัดการที่ดีต้องมีผู้บริหารที่ดี มีความรับผิดชอบต่อสังคม นอกจากนี้ กิจกรรมเพื่อสังคมควรดำเนินการตามความต้องการของสังคมเป็นหลัก และมีการบูรณาการระหว่างภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้ การที่บริษัทมีการจัดตั้งมูลนิธิแยกออกมาดำเนินการกิจกรรมเพื่อสังคมเองนั้น อาจมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการดำเนินงานที่ต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของมูลนิธิที่กำหนด ดังนั้น จึงควรหาวิธีที่จะทำให้ขอบเขตการดำเนินงานของมูลนิธิมีได้กว้างขวางและการขยายขนาดการลงทุนในกิจกรรมเพื่อสังคมให้เพิ่มมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ และถึงแม้ว่าในประเทศไทยจะมีการจัดตั้งธุรกิจเงินร่วมลงทุน (Venture Capital) แล้วก็ตาม แต่ที่

ผ่านมา การดำเนินงานของธุรกิจเงินร่วมลงทุนมักให้ความสำคัญกับกิจการที่ให้ผลตอบแทนสูงและเป็นกิจการที่อยู่ในระยะขั้นตอนการเติบโตและขยายกิจการเป็นหลัก โดยนักลงทุนมองว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมในไทยมีขนาดเล็กและมีผลตอบแทนต่ำ จึงไม่สนใจเข้ามาลงทุน ดังนั้น ภาครัฐควรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำวิสาหกิจเพื่อสังคมนั้นแบบขึ้น เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ ได้มีรูปแบบที่ดีในการนำไปประยุกต์ใช้ ควรส่งเสริมสิทธิประโยชน์เกี่ยวกับการลงทุนในวิสาหกิจเพื่อสังคม ทั้งทางด้านภาษีและ การออกกฎหมายและ/หรือมาตรการพิเศษในการสนับสนุนให้มีวิสาหกิจเพื่อสังคมเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ ภาครัฐควรต้องทำความเข้าใจและประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้นเกี่ยวกับกิจกรรมเพื่อสังคมให้แก่หน่วยงานและองค์กรต่างๆ เพราะส่วนหนึ่งยังไม่สามารถแยกความแตกต่างระหว่างกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อแสดงให้เห็นความรับผิดชอบต่อสังคมและวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือไม่เข้าใจอย่างลึกซึ้งว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมคืออะไร และยังมีประชาชนอีกจำนวนมากที่ยังไม่รู้จักวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างแพร่หลาย ทั้งนี้วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นกิจการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ผลสำเร็จขององค์กรนั้นคือผลสำเร็จที่เกิดขึ้นต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม และอีกสิ่งที่สำคัญก็คือกำไร ทั้งนี้วิสาหกิจเพื่อสังคมจะต้องบรรลุเป้าหมายทั้ง 3 ด้านคือ Triple Bottom Line (Social, Environment, Profit) หรือ 3Ps (People, Planet, Profit) อย่างไรก็ตาม การที่วิสาหกิจเพื่อสังคมจะประสบความสำเร็จได้นั้น วิสาหกิจเพื่อสังคมต้องมีการกำหนดกรอบของกิจการที่ชัดเจน และต้องมีจุดขายของกิจการ (เช่น มีความแตกต่างของผลิตภัณฑ์หรือบริการ) ต้องมีระบบการบริหารจัดการที่ดี ต้องมีการกำหนดกลยุทธ์ที่จะดำเนินงานให้ชัดเจน รวมถึงผู้บริหารต้องมีทักษะในการบริหารจัดการ ต้องเป็นผู้ที่มีจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม ที่สำคัญผู้ประกอบการวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ประสบความสำเร็จควรมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ (Knowledge Base) เพื่อนำไปสู่การนำไปปรับใช้ของผู้ที่ทำวิสาหกิจเพื่อสังคมนายอื่นๆ ต่อไป

สรุปและข้อเสนอแนะ

แนวโน้มการเติบโตของวิสาหกิจเพื่อสังคมเริ่มมีบทบาทสำคัญควบคู่ไปกับกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืน

(Sustainable development) ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ไม่ดีไม่เพียงแต่จะมุ่งเน้นด้านการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว แต่ยังคงครอบคลุมถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และบรรษัทภิบาลอีกด้วย แม้ว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมจะเริ่มมีการพัฒนาในระยะหนึ่งในต่างประเทศ แต่สำหรับประเทศไทยวิสาหกิจเพื่อสังคมยังเป็นรูปแบบที่ค่อนข้างใหม่ ทำให้วิสาหกิจเหล่านี้ในประเทศไทยยังมีระดับการพัฒนาอยู่ในระดับต่ำ

วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นกิจการที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม ที่มีการนำนวัตกรรมสังคม (Social Innovation) เข้ามาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นการสร้างความยั่งยืนในการแก้ปัญหาจากการดำเนินงานทางด้านธุรกิจ และการดำเนินงานทางด้านสังคม สิ่งแวดล้อม ควบคู่กันไป นอกจากนี้ การดำเนินกิจการในรูปแบบวิสาหกิจเพื่อสังคม ยังเป็นการลดการพึ่งพาการแก้ไขปัญหาจากหน่วยงานภาครัฐที่ไม่ทั่วถึงและไม่ครอบคลุม ลดความเสี่ยงในการดำเนินโครงการที่ไม่ประสบความสำเร็จของภาคสังคมและภาคประชาชนที่เกิดขึ้นจากการขาดเงินทุนในการสนับสนุน ทั้งนี้ ผลการศึกษาจากประสบการณ์และตัวอย่างวิสาหกิจเพื่อสังคมของประเทศต่างๆ พบว่าทุกประเทศ ในช่วงเริ่มต้นของการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมต่างต้องผ่านการเรียนรู้ ประสบกับปัญหาและอุปสรรคมาทั้งสิ้นถึงแม้การผลักดันแนวคิดของวิสาหกิจเพื่อสังคมจะมีหลากหลายวิธีการ แต่เครื่องมือพื้นฐานที่หลายประเทศให้ความสำคัญ ได้แก่ การระบุนิยามของวิสาหกิจเพื่อสังคมให้ชัดเจน การพัฒนาหน่วยงานเฉพาะสำหรับดูแลวิสาหกิจเพื่อสังคม การออกกฎหมายเฉพาะในการสนับสนุนการดำเนินวิสาหกิจเพื่อสังคม และการพัฒนางานวิจัยในการพัฒนานวัตกรรม การให้เงินทุนสนับสนุนเพื่อให้วิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถเริ่มต้นได้ ตลอดจนการมีมาตรการต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือด้วย อาทิ การจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือธุรกิจในด้านต่างๆ การจัดตั้งกองทุนต่างๆ การให้คำปรึกษาโดยไม่มีค่าใช้จ่าย ตลอดจนการแก้ไขกฎระเบียบที่เอื้ออำนวยและเป็นแรงจูงใจให้เกิดการจัดตั้งวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างต่อเนื่อง เครื่องมือเหล่านี้มีความจำเป็นต่อการสร้างเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างเป็นระบบและเป็นองค์รวมทำให้การสร้างเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมนั้นประสบผลสำเร็จมากกว่าการเลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่ง องค์ประกอบสำคัญของการส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างเป็นระบบให้ได้ผล

คือการกำหนดแผนกลยุทธ์ระยะยาว (Master Plan) ของภาครัฐที่จะผลักดันวิสาหกิจเพื่อสังคม เนื่องจากที่ผ่านมาการผลักดันของภาครัฐโดยส่วนใหญ่ จะเป็นเพียงการกำหนดแนวทางขึ้นมาจากบางหน่วยงานของรัฐ จึงขาดการมีส่วนร่วมของภาคส่วนอื่นๆ ทำให้การพัฒนานโยบายวิสาหกิจเพื่อสังคมนั้นขาดเอกภาพในการทำงาน ดังนั้น ในระยะหลังหลายประเทศจึงพยายามริเริ่มให้มีการสร้างแผนกลยุทธ์ระยะยาวในการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในทำนองเดียวกับประเทศแคนาดาและสิงคโปร์ขึ้น

ผลการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่ากิจกรรมเพื่อสังคมของภาคเอกชนที่ดำเนินการถึงการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม ในฐานะที่เอกชนนั้นได้ทำธุรกิจและมีผลกำไรแล้วก็ได้นำส่วนหนึ่งของผลกำไรไปคืนสู่สังคมเช่นกัน โดยการนำผลกำไรนั้นไปช่วยแก้ไขปัญหาสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม โดยแนวทางต่างๆ เหล่านี้เริ่มมีมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ชุมชนนั้นได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือตนเองการสร้างอนาคตและทรัพยากร ในขณะที่เดียวกันก็ได้สร้างเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและปัจจัยที่สำคัญคือการได้เกิดผลของการพัฒนาชุมชน โดยให้ภาคธุรกิจนั้นเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนทำให้เกิดการพัฒนาแบบสังคมมีส่วนร่วม (Social Engagement) ดังนั้น ตัวแบบสำหรับการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยให้ประสบความสำเร็จจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการรองรับปัญหาด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมที่กำลังทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ ทั้งนี้ ตัวแบบที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนา SE ในประเทศไทย จึงควรประกอบด้วยอย่างน้อย 4 มิติที่สำคัญ ได้แก่ การเลือกรูปแบบหรือประเภทของวิสาหกิจเพื่อสังคมให้เหมาะสม การเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมของภาครัฐอย่างเข้มข้น การจัดตั้งหน่วยงานส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมเพื่อเป็นศูนย์บ่มเพาะวิสาหกิจเพื่อสังคมให้มีจำนวนมากขึ้นและสามารถมีการเติบโตได้อย่างยั่งยืนและเข้มแข็ง ตลอดจนการพัฒนาช่องทางแหล่งเงินทุนที่สำคัญต่างๆ สำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นการเฉพาะ

สำหรับการพัฒนาแหล่งเงินทุนของวิสาหกิจเพื่อสังคมนั้น จากการศึกษาพบว่า จุดเริ่มต้นของแหล่งทุนสำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคม ส่วนมากได้จากเงินบริจาคเงินสนับสนุนจากผู้ที่มีส่วนในกิจกรรมที่จะช่วยก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยผนวกกับความเชื่อถือของผู้ที่ริเริ่มดำเนินการ ในส่วนที่ได้จากภาครัฐนั้นไม่ได้มาโดยตรง แต่

ผ่านกิจกรรมอื่นๆ เช่น กรณีโครงการหลวง ซึ่งก็ไม่น่าจะนับได้ว่าเป็นแหล่งทุน แต่ช่วยในการศึกษาวิจัยและพัฒนา มีวิสาหกิจเพื่อสังคมบางกิจการได้รับเงินทุนจากมูลนิธิที่ดำเนินการเพื่อสาธารณกุศลอยู่แล้ว วิสาหกิจเพื่อสังคมบางกิจการเริ่มจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบของการบริการจัดการของหน่วยงานเดิมที่มีอยู่เดิม ดังนั้น แหล่งทุนสำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคมจึงมีได้หลากหลายตั้งแต่ เงินบริจาคเงินรายได้จากการประกอบธุรกิจเพื่อสังคม เงินสนับสนุนจากองค์กรระหว่างประเทศ เงินร่วมลงทุนจากผู้ประกอบการหรือนักลงทุนรายย่อย แหล่งทุนสนับสนุนจากภาครัฐ กองทุนรวม (Mutual fund) ธุรกิจเงินร่วมลงทุน (Venture Capital) เป็นต้น ดังนั้น การพัฒนาตลาดเงินและตลาดทุนช่องทางใหม่ๆ จึงเป็นอีกทางหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้วิสาหกิจเพื่อสังคมมีการเกิดใหม่และเติบโตได้อย่างมั่นคง

นอกจากการจัดการจัดหาทุนสำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยทั่วไป (เช่น การกู้ยืมเงิน) แล้ว ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่จัดตั้งขึ้นโดยผู้ประกอบการรายใหม่ (New social entrepreneurs) ซึ่งเป็นองค์กรที่ประเทศไทยควรให้การสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากปัจจุบันไทยกำลังตื่นตัวกับกระแสการสร้างผู้ประกอบการใหม่เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่สนใจจัดตั้งธุรกิจที่นอกจากจะสร้างผลกำไรแล้วยังมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม และ/หรือสิ่งแวดล้อม อีกด้วย ทว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมที่จัดตั้งขึ้นโดยผู้ประกอบการใหม่มักจะประสบปัญหาทางด้านเงินทุนเป็นอย่างมาก ทั้งในการระดมเงินทุนเริ่มต้นกิจการและเงินทุนในการขยายกิจการ เพราะวิสาหกิจเพื่อสังคมนั้นมักมีผลตอบแทนด้านการเงินต่ำ ทำให้การเข้าถึงเงินทุนเชิงพาณิชย์จากแหล่งอื่น เช่น การกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงิน หรือการระดมจากตลาดทุนแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย นอกจากนี้ การพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถในการดำเนินธุรกิจก็เป็นอีกหนึ่งความท้าทายสำคัญ แม้ว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมประเภทนี้ จะมีความตั้งใจเข้ามาทำกิจกรรมเชิงธุรกิจเพื่อสังคมแต่อาจขาดประสบการณ์และขาดทักษะการบริหารจัดการเชิงธุรกิจที่เหมาะสม ดังนั้น แหล่งเงินทุนที่เหมาะสมสำหรับกิจการในกลุ่มนี้มากที่สุดควรจะเป็นกองทุนร่วมลงทุนในลักษณะของธุรกิจเงินร่วมลงทุนเพื่อสังคม (Venture Philanthropy) เป็นหลัก ทั้งนี้มีเหตุผล

สนับสนุนหลายประการ อาทิเช่น มูลนิธิต่างๆ มักมีนโยบายให้การสนับสนุนเป็นรายโครงการมากกว่าการเข้ามาช่วยกิจการทั้งบริษัท การบริจาคขององค์กรการกุศลต่างๆ มักมีข้อจำกัดเรื่องของงบประมาณที่ไม่เพียงพอ มูลนิธิหลายแห่งมักเน้นการจัดสรรเงินทุนโดยคำนึงถึงความต้องการใช้เงินทุนของโครงการมากกว่าผลประกอบการที่ผ่านมาของวิสาหกิจเพื่อสังคม หรือการที่มูลนิธิส่วนมากจะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับการบริหารงานของวิสาหกิจเพื่อสังคม ทำให้ธุรกิจเงินร่วมลงทุนในลักษณะ Venture Philanthropy น่าจะเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมประเภทนี้ในประเทศไทย

สำหรับ การพัฒนาตลาดการลงทุนเพื่อสังคมนั้นยังคงอยู่ในช่วงเริ่มต้นซึ่งต้องเผชิญกับอุปสรรคการดำเนินงานที่ซับซ้อนอีกมาก ดังนั้นจึงควรมีตัวอย่างของความสำเร็จ (Best-Practice) ในการขับเคลื่อนการพัฒนาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อจุดประกายกระแสการลงทุนเพื่อสังคมและดึงดูดเงินทุนสู่ตลาดใหม่นี้ ความหลากหลายของประเภทการลงทุนที่เอื้อความสะดวกต่อนักลงทุน สิ่งจูงใจแก่นักลงทุน เช่น การลดหย่อนภาษี มาตรการบริหารจัดการความเสี่ยง และมาตรฐานในการวัดผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมและการจัดทำรายงาน อีกปัจจัยสำคัญคือการสร้างตลาดแหล่งลงทุนโดยเฉพาะตลาดวิสาหกิจเพื่อสังคมที่เป็นเป้าหมายหลักของทุนเพื่อสังคม ทั้งนี้ ความสอดคล้องในการเติบโตของตลาดทั้งสองนี้ “การลงทุนเพื่อสังคม และวิสาหกิจเพื่อสังคม” จะนำไปสู่การเกิดนวัตกรรมใหม่ในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในส่วนหนึ่งสร้างตลาดใหม่ในภาคการเงินที่ภาคธุรกิจสามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยกระบวนการทางธุรกิจ และในอีกส่วนหนึ่งส่งเสริมการพัฒนาชุมชนโดยที่ไม่ต้องพึ่งพาเงินบริจาค สร้างสรรค์รูปแบบใหม่ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษานี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือของบุคคลหลายท่าน ทั้งในส่วนของผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้บริหารจากหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะสถาบันวิชาการตลาดทุน ที่สำคัญคือ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ สุทธิพร จิตต์มิตรภาพ เลขาธิการคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ที่ได้กรุณาได้ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือ เพื่อให้การวิจัยในครั้งนี้ประสบผลสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (2557). *Social Enterprise กับนโยบายรัฐในต่างประเทศ*. สืบค้นจาก <http://www.csi.or.th/index.php/2014-12-11-08-22-37/2012-05-27-18-54-24/item/224-social-enterprise>
- สถาบันวิทยาการตลาดทุน (2557). *ความท้าทายของตลาดทุนต่อการพัฒนากิจการเพื่อสังคมในประเทศไทย*. นักศึกษาหลักสูตรผู้บริหารระดับสูง สถาบันวิทยาลัยตลาดทุน รุ่นที่ 18.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *รายงานการศึกษาระดับสมบูรณ์ (Final Report) โครงการสำรวจความคิดเห็นและทัศนคติทางสังคมรายไตรมาส เรื่อง ภารกิจร่วมของเอกชนในการแก้ไขปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม: CSR และ Social Enterprises*. สำนักงานพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สืบค้นจาก <http://social.nesdb.go.th/social/Default.aspx?tabid=125&articleType=ArticleView &articleId=67>
- สำนักงานส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ. (2557ก). *ความหมาย และคุณลักษณะของ SE*. สืบค้นจาก <http://www.tseo.or.th/about/social-enterprise/means>
- สำนักงานส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ. (2557ข). *แผนแม่บท สร้างเสริมกิจการเพื่อสังคม พ.ศ. 2553 - 2557*. สืบค้นจาก http://tseo.or.th/sites/default/files/se_masterplan_53-57.pdf
- Alter, K. (2004). *Social Enterprise Typology*. Virtue Ventures LLC. Seattle, WA.
- British Council. (2014). *UK: The Center for Social Enterprises of the World*. Retrieved September 20, 2014, <http://www.britishcouncil.or.th/programmes/society/social-entrepreneurs/social-enterprise-uk>
- The Centre for Community Enterprise. (2008). *Introduction to Social Enterprise: Resource Package*. Retrieved August 20, 2014 from <http://www.socialenterprisecanada.ca/en/learn/nav/resource-library.html?page=resourceDetail.tpt&iddoc=321054>
- Creswell, J.W. (1994). *Research Design: Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Dart, R. (2004). The legitimacy of social enterprise. *Nonprofit Management & Leadership*, 14 (4): 411-24.
- Defourny, J. & Kim, S. (2011). Emerging models of social enterprise in Eastern Asia: A cross-country analysis. *Social Enterprise Journal*, 7(1): 86-111.
- Defourny, J. & Nyssens, M. (2008). Social enterprise in Europe: Recent trends and developments. *Social Enterprise Journal*, 4(3): 202-228.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2011). *Handbook of Qualitative Research* (4th edn.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of Twenty-First Century Business*. Capstone, Oxford.
- Haugh, H. (2005). A research agenda for social entrepreneurship. *Social Enterprise Journal*, 1(1): 1-12.
- Korea Social Enterprise Promotion Agency. (2010). *Introduction of KoSEA*. Retrieved September 30, 2014 from <http://socialenterprise.or.kr/eng/intro/intro.do>
- Mair, J. & Martí, I. (2004). *Social Entrepreneurship Research: A Source of Explanation, Prediction, and Delight*. Working Paper WP No 546, March, 2004. IESE Business School, University of Navarra, Spain. Retrieved September 21, 2014, from <http://www.iese.edu/research/pdfs/di-0546-e.pdf>

- Pättiniemi, P. (2008). *Development of legal framework for social enterprises in Finland*. Retrieved September 22, 2014 from <http://www.oecd.org/cfe/leed/37508850.pdf>
- Shams, M.K. (2009). *Accelerating Poverty Reduction in Bangladesh Through the Grameen Family of Companies: Building Social Enterprises as Business Ventures*. Retrieved September 9, 2014, from <http://www.grameenfoundation.org/sites/grameenfoundation.org/files/archive-dev09/Khalid-Shams-Accelerating-Poverty.pdf>
- Social Enterprise UK. (2012). *Brief Guide to the Public Services (Social Value) Act 2012*. Retrieved September 28, 2014, http://www.socialenterprise.org.uk/uploads/files/2012/03/public_services_act_2012_a_brief_guide_web_version_final.pdf
- Social Enterprise UK. (2013). *Social Enterprise FAQs*. Retrieved September 12, 2014, from <http://socialenterprise.org.uk/about/about-social-enterprise/FAQs#what data>
- Talbot, C., Tregilgas, P. & Harrison, K. (2002). *Social Enterprise in Australia: An Introductory Handbook*. Retrieved August 15, 2014 from http://www.tasregionalarts.org.au/assets/Social_Enterprise_Part1_2.pdf
- UK Department for Trade and Industry. (2002). *Social Enterprise: A Strategy for Success*. Retrieved August 20, 2014 from <https://www.gov.uk/government/organisations/uk-trade-investment>
- Wallace, B. (2005). Exploring the meaning(s) of sustainability for community based social entrepreneurs. *Social Enterprise Journal*, 1(1), 78 – 89.